

گرفتار در چرخه بحران‌های مزمن

منطقه خاورمیانه باوجود ظرفیت‌های فراوان اقتصادی، همچنان درگیر چالش‌های ساختاری، بحران‌های سیاسی و عدم‌توازن در توسعه‌است. منطقه‌ای با بیش از نیمی از ذخایر نفت و گاز جهان و یکی از ثروتمندترین نواحی زمین از نظر منابع طبیعی، در صدر فهرست بحران‌های جهانی قرار دارد. اما اقتصاد خاورمیانه، اگرچه در ظاهر یک بازیگر میانه‌وزن است، اما در عمل، نقشی کلیدی در معادلات کلان اقتصاد جهانی دارد. نقشی که با ثبات و توسعه درون‌زا می‌تواند به فرصتی جهانی بدل شود و همزمان با استمرار بحران، قابلیت تبدیل به تهدیدی دائمی برای اقتصاد جهانی را نیز دارد. براساس گزارش‌های سال ۲۰۲۵ بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول (IMF)، سهم منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا (MENA) از اقتصاد جهانی در شاخص تولید ناخالص داخلی اسمی (GDP)، حدود ۴.۵ درصد است. اما تاثیر واقعی این منطقه بر رشد اقتصادی، تورم، امنیت غذایی و ثبات اقتصادی جهان، بسیار فراتر از این درصدهاست. علت این شکاف، وابستگی کشورهای مصرف‌کننده انرژی به صادرات نفت و گاز خاورمیانه و حساسیت بازارهای مالی به تحولات ژئوپلتیکی منطقه است.

در حقیقت خاورمیانه باوجود در اختیار داشتن حدود ۴.۵ درصد از تولید ناخالص داخلی جهانی، در بزرنگاه‌های سیاسی و اقتصادی، نقشی فراتر از وزن اقتصادی‌اش ایفا می‌کند و باوجود سهم عددی محدود خاورمیانه در اقتصاد جهانی، وزن استراتژیک آن در بازار انرژی، تجارت و امنیت سرمایه‌گذاری بسیار فراتر از ارقام یادشده است. به‌همین دلیل، بر بحران سیاسی در این منطقه، زنجیره‌ای از واکنش‌های اقتصادی در سطح جهان را به‌دنبال دارد؛ از نوسانات بازار انرژی گرفته تا نرخ‌های بهره، تورم جهانی، رشد اقتصادی و جریان ورود و خروج سرمایه.

بنابراین می‌توان گفت؛ وابستگی بازار انرژی جهان به این منطقه، موقعیت راهبردی مسیرهای کشتیرانی و ارتباط مستقیم بحران‌های خاورمیانه با روند تجارت و سرمایه‌گذاری جهانی، آن را به یکی از کانون‌های تاثیر گذار در اقتصاد بین‌الملل بدل کرده است. حال اینکه خاورمیانه جلور می‌تواند از منابع عظیم خود برای توسعه پایدار استفاده کند و به ماندگاری در چرخه تکراری بحران پایان دهد، سوالاتی است که باوجود پاسخی مشخص نیاز به حمایت دولت‌ها و گفت‌وگوی منطقه‌ای دارد. بسیاری معتقدند؛ آینده اقتصادی این منطقه در گرو کاهش وابستگی به نفت، اصلاح ساختارهای حکمرانی، توسعه اقتصادی پایدار و کاهش تنش‌های منطقه‌ای است. این در حالی است که در اغلب کشورهای خاورمیانه، نفت به‌جای آنکه بستر توسعه باشد، به «فترین منابع» تبدیل شده است. ساختارهای اقتصاد رانتی، وابستگی مطلق به صادرات انرژی و نبود سیاست‌های مالیاتی کارآمد باعث شده تا این اقتصادها نه‌تنها متنوع نباشند، بلکه در برابر هر نوسان نرخ جهانی نفت، دچار بی‌ثباتی شوند.

نمونه بارز این پدیده، کشورهای نفتخیزی مانند ایران، عراق و الجزایر هستند که باوجود درآمدهای هنگفت نفتی در دهه‌های گذشته، نتوانسته‌اند زیرساخت‌های توسعه‌یافته، صنعت رقابتی یا نظام رفاه پایدار ایجاد کنند.

چالش‌های دیگری نیز علاوه بر دلارهای اعتیادآور نفتی، سدره توسعه برخی کشورهای این منطقه شده‌اند و در بعدی کلان‌تر، چالش‌های جدی دیگری توسعه منطقه خاورمیانه را قفل کرده‌اند و در نتیجه برای دستیابی به توسعه پایدار، باید از موانع متعددی عبور کرد. یکی از مهم‌ترین این چالش‌ها، بی‌ثباتی سیاسی و امنیتی منطقه است که سرمایه‌گذاری بلندمدت و برنامه‌ریزی اقتصادی را غیرممکن می‌سازد.

از سوی دیگر، تحریم‌های اقتصادی علیه کشورهای چون ایران، نه‌تنها مانع رشد اقتصادی شده، بلکه مسیر ارتباط با بازارهای جهانی و انتقال فناوری را نیز مسدود کرده است. اگر تحریم‌ها و بحران‌های اقتصادی علیه ایران وجود نداشت، این کشور می‌توانست به یکی از بزرگ‌ترین صادرکنندگان نفت در جهان تبدیل شود، درآمدهای ارزی قابل توجهی داشته باشد و اقتصاد نیز رشد سالانه حدود ۵.۴ درصدی در تولید ناخالص داخلی را تجربه کند.

از سوی دیگر باتوجه به وابستگی اقتصاد کشورهای همسایه ایران مانند عراق و عمان، به تجارت و روابط اقتصادی با ایران در صورت نبود تحریم‌ها و جنگ‌های اقتصادی، این کشورها نیز می‌توانستند از منافع اقتصادی بیشتری بهره‌مند شوند. همچنین تنگه هرمز به‌عنوان یکی از مهم‌ترین مسیرهای ترانزیت نفت در جهان، با فعالیت‌های اقتصادی بیشتر، می‌توانست به تقویت روابط تجاری و اقتصادی ایران و همسایگانش کمک کند.

باوجود همه این چالش‌ها، نشانه‌هایی از تلاش برای عبور از بحران نیز به‌چشم می‌خورد. حرکت به‌سمت اقتصادهای غیرنفتی، سرمایه‌گذاری گسترده در فناوری، توریسم، انرژی‌های نو و تحول دیجیتال از جمله برنامه‌ها در دست اجرا برخی کشورهای منطقه مانند عربستان و امارات است. اگر با حمایت‌های دولتی و کاهش تنش‌های منطقه‌ای همراه شود، می‌توان به ظهور الگوهای تازه‌ای از توسعه در منطقه امیدوار بود.

از سوی دیگر، نهادهایی چون صندوق بین‌المللی پول و بانک جهانی نیز، ضمن هشدار نسبت به ناپایداری منطقه، تنوع‌بخشی اقتصادی، تقویت بخش خصوصی، اصلاح نظام مالی و کاهش تنش‌های سیاسی را مهم‌ترین راه‌های دولت‌های منطقه برای خروج از شرایط فعلی می‌دانند.

آنچه مسلم است خاورمیانه می‌تواند با تکیه بر منابع طبیعی، سرمایه انسانی و ظرفیت‌های ژئوپلتیکی خود، به‌سوی توسعه‌ای پایدار، فراگیر و باثبات حرکت کند. اما این مسیر بیش از هر چیز نیازمند اراده سیاسی، گفت‌وگوی منطقه‌ای و گذار از اقتصادهای رانتی است.

اقتصاد و توسعه

اقتصاد ایران در آشوب خاورمیانه

درگیری‌ها شعله‌ور می‌شود. در سال‌ها و ماه‌های اخیر نیز منازعات و درگیری‌ها در چندین کشور منطقه خاورمیانه و آسیای‌مرکزی بالا گرفته و آتش جنگ، اقتصاد کشورهای منطقه را تحت‌تاثیر قرار داده است. یکی از مهم‌ترین مشکلات کشورهای این منطقه، وابستگی به درآمدهای نفتی است که اتفاقا تاثیرپذیری و تاثیرگذاری بالایی نسبت به تنش‌های منطقه و هرگونه ناآرامی دارد. البته برخی کشورهای صادرکننده نفت در این منطقه در حال متنوع‌سازی اقتصاد و تقویت بخش‌های غیرنفتی خود هستند و به‌تبع آسیب بیشتری هم از تنش‌های منطقه می‌بینند.

بررسی‌های موسسات بین‌المللی مانند صندوق بین‌المللی پول و بانک جهانی نشان می‌دهد، در تمام این سال‌ها مناقشات اثرات

خاورمیانه (به انگلیسی: Middle East) یک منطقه جغرافیایی در غرب آسیا و ناحیه آفرو-اوراسیا است که از تنگه باب‌المندب در جنوب‌غرب تا تنگه داردانل در شمال غرب و از شرق تا رشته‌کوه‌های هیمالیا و بندر کراچی امتداد دارد.

برای نخستین‌بار در سپتامبر ۱۹۰۲، ألفرد ماهان اصطلاح «خاورمیانه» را که در مقاله «خلیج فارس و روابط بین‌الملل» در نشریه نشنال ریویو منتشر شد، عنوان کرد. خاورمیانه منطقه‌ای استراتژیک از نظر جغرافیایی و انرژی است و بیش از ۵۶ درصد از منابع نفت زمین را در خود جای داده است. همین ذخایر انرژی این منطقه را تبدیل به کانونی از تنش و درگیری کرده که در تمام دهه‌های گذشته ادامه داشته است و هر بار به بهانه‌ای آتش این

گزارش بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول

بحران‌های منطقه‌ای چه بلایی سر اقتصاد خاورمیانه می آورد

منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا (MENA) باوجود منابع عظیم انرژی، همچنان با یکی از پریسک‌ترین و ناپایدار ترین چشم‌اندازهای اقتصادی جهان روبه‌روست. براساس تازه‌ترین گزارش‌های صندوق بین‌المللی پول (IMF) و بانک جهانی (World Bank) در سال ۲۰۲۵، رشد اقتصادی منطقه باوجود بهبود نسبی در برخی حوزه‌ها، همچنان شکننده، ناپایدار و در معرض تهدیدات سیاسی و ساختاری است. کشورهای خاورمیانه در دهه‌های اخیر با انواع ریسک‌های غیراقتصادی روبه‌رو بوده‌اند که این ریسک بر متغیرهای کلان مانند رشد اقتصادی، تورم و سرمایه‌گذاری اثر منفی گذاشته است.

یک مطالعه تحلیلی از کارشناسان صندوق بین‌المللی پول نشان می‌دهد که شروع یک درگیری و مناقشه سیاسی پس از یک‌سال می‌تواند به‌میزان ۲ واحد درصد، سطح تولید ناخالص داخلی سرانه کشورهای منطقه را کاهش دهد و این رقم طی یک‌دهه می‌تواند به سطح ۱۰واحد درصد برسد.

رشد ملایم در سایه بی‌ثباتی

کشورهایی که نهادهای ضعیف‌تری دارند نمی‌توانند در مقابل این شوک‌ها، بر نامه‌های حمایتی را اجرایی کنند، ضرر بیشتری را متحمل می‌شوند. این مناقشات نه‌تنها کشورها را مستقیما درگیر چالش می‌کنند، بلکه اثرات ثانویه را در منطقه به‌دنبال خواهند داشت. پیامدهای ناشی از درگیری‌ها فراتر از حوزه اقتصاد است و رنج گسترده انسانی، افزایش مرگ‌ومیر و عدم‌امنیت غذایی را به‌دنبال خواهد داشت. بنابراین کشورها باید برنامه‌هایی تدوین کنند که در مقابل این شوک‌ها مانند یک ضربه‌گیر عمل کنند تا آسیب‌های کمتری به کشورهای منطقه وارد شود. بدیهی است، اقتصاد ایران به‌عنوان یکی از مهم‌ترین اقتصادهای منطقه، از افزایش ریسک و تنش‌ها متأثر خواهد شد و باتوجه به بروز انواع ریسک‌های سیاسی در منطقه، فرصت همکاری میان ایران و سایر کشورهای جهان کاهش می‌یابد، بنابراین ایجاد تدابیری برای کاهش تنش‌ها و درگیری‌ها، باعث بهبود وضعیت اقتصادی تمام کشورهای منطقه خواهد شد.

ضرر به جنگی به اقتصاد منطقه

مطالعات تحلیلی کارشناسان صندوق بین‌المللی پول برپایه رویدادهایی که از سال ۱۹۸۹ تا ۲۰۲۲ به‌ثبت رسیده‌اند، انجام شده و رویدادهای خشونت‌باری را در نظر گرفته است که در آنها حداقل یک‌طرف درگیری دولت بوده یا مناقشه میان ۲ گروه «سازماندهی‌شده» غیردولتی رخ داده است. برخی از کشورهای این منطقه که بیشترین اثرات منفی منازعات را متحمل شده‌اند (افغانستان، عراق، سومالی، سودان و سوریه)، در اغلب مقاطع دوره زمانی این مطالعات، شکلی از مناقشه را تجربه کرده و هیچ‌گاه نتوانسته‌اند از تبعات درگیری‌ها کاملاً ر امان بمانند. اینکه بدترین اثرات ناشی از مناقشات، در کشورهای منطقه خاورمیانه و آسیای مرکزی مشاهده می‌شود، احتمالاً نشان‌دهنده عمق بیشتر تبعات ناشی از مناقشات «با شدت بالا» که در این منطقه رایج‌تر هستند) و وجود چشمگیر شرایط زمینه‌ای رو به فرونی در این منطقه است. برای مثال، یافته‌های IMF نشان می‌دهد؛ کشورهایی که در آنها ساختارهای نهادهای ضعیف‌تر است، معمولاً بیشتر از سایر کشورها از پیامدهای منازعات و درگیری‌ها متضرر می‌شوند. مناقشات نه‌تنها کشورهایی را که مستقیماً درگیر هستند، متأثر می‌کنند، بلکه اثرات ثانویه را به تمام یک منطقه تحمیل می‌کنند. پیامدهای ناشی از درگیری‌ها، بسیار فراتر از حوزه اقتصاد رفته و درد و رنج گسترده انسانی، مرگ‌ومیر، شکنندگی بیشتر و عدم‌امنیت غذایی را به‌دنبال خواهد داشت. وجود نهادهای قدرتمند و بنیان‌های محکم اقتصادی (مانند در نظر گرفتن شرایط اقتضایی در بودجه‌های دولتی برای پاسخگویی به نیازهای انسانی و اجتماعی در وضعیت‌های بحرانی) می‌تواند به‌عنوان «ضربه‌گیر» اقتصادی در برابر تبعات ناشی از درگیری‌ها و ناآرامی‌ها عمل کند.

چشم‌انداز اقتصاد ایران

تورمی، فشارهای ارزی و کسری بودجه رو به افزایش، سطح تورم را در میان‌مدت بالا نگه دارد. در بخش خارجی، انتظار می‌رود تراز حساب جاری به‌دلیل کاهش نرخ نفت همراه با کاهش تقاضای جهانی و رقابت رو به افزایش برای صادرات نفت –به‌ویژه با روسیه –د مقاصد اصلی صادراتی ایران، ضعیف باقی بماند. در عین حال، افزایش خروج سرمایه و دسترسی محدود به ذخایر بین‌المللی، فشار بر ذخایر ارزی را تشدید خواهد کرد. چشم‌انداز میان‌مدت در معرض ریسک‌های قابل توجه داخلی و خارجی است. علاوه بر این، کشور در معرض چالش‌های تغییرات اقلیمی قابل توجهی از جمله رویدادهای شدید آب‌وهوایی، سیلاب، بارش‌های کمتر و خشکسالی‌های مکرر است که تاثیر آنها بر تولید کشاورزی، اشتغال و امنیت غذایی می‌تواند با شوک‌های بزرگ‌تر، حتی عمیق‌تر باشد. در عین حال، دمای شدید هوا، تقاضای انرژی را افزایش می‌دهد، در حالی که بارندگی‌های کمتر عرضه انرژی برقایی را کاهش داده و در صورت عدم‌سرمایه‌گذاری‌های موردنیاز و اصلاح نرخ انرژی می‌تواند منجر به کمبود انرژی و تاثیر نامطلوب تر صنایع شود. ریسک‌های خارجی شامل احتمال کاهش تقاضای جهانی، کاهش شدیدتر نرخ نفت و تشدید تحریم‌های امریکاست. از سوی دیگر، معایفت محدود از تحریم‌ها یا روابط قوی‌تر با کشورهای همسایه و چین، می‌تواند به رشد نفتی و غیرنفتی کمک کند.

سخن پایانی

و سایر مخاطرات شده است. این شرایط منجر به «بهبود نامتوزان» اقتصاد در منطقه خاورمیانه و آسیای مرکزی شده است، به‌طوری‌که انتظار می‌رود نرخ رشد اقتصادی در کشورهای مختلف این منطقه در سال ۲۰۲۴، تفاوت معناداری داشته باشد. صندوق بین‌المللی پول به‌سیاست‌گذاران توصیه می‌کند که برای حفظ ثبات اقتصادی و پایدارسازی بدهی‌های عمومی تلاش کنند تا عبور آسان‌تر از مخاطرات ژئوپلتیک و بهبود چشم‌انداز

و سایر مخاطرات شده است. این شرایط منجر به «بهبود

نامتوزان» اقتصاد در منطقه خاورمیانه و آسیای مرکزی شده است، به‌طوری‌که انتظار می‌رود نرخ رشد اقتصادی در کشورهای مختلف این منطقه در سال ۲۰۲۴، تفاوت معناداری داشته باشد. صندوق بین‌المللی پول به‌سیاست‌گذاران توصیه می‌کند که برای حفظ ثبات اقتصادی و پایدارسازی بدهی‌های عمومی تلاش کنند تا عبور آسان‌تر از مخاطرات ژئوپلتیک و بهبود چشم‌انداز

editor@smtnews.ir

منفی چشمگیری بر عملکرد کوتاه‌مدت و بلندمدت اقتصادی این منطقه داشته و منجر به افزایش سطح عمومی قیمت‌ها و تشدید معضلات اقتصادی شده است؛ روندی که همچنان ادامه دارد.

ایران نیز مانند برخی دیگر از کشورهای خاورمیانه از آسیب‌های بحران‌های این منطقه در امان نبوده و این آسیب‌ها، مشکلات ناشی از محدودیت‌های تحریم را دوچندان کرده است. تحریم‌هایی که درآمد ارزی ایران را کاهش داده و مشکلات بسیاری برای توسعه اقتصاد ایجاد کرده است.

در این شماره **سنت** تاثیر بحران‌های خاورمیانه بر اقتصاد کشورهای منطقه را بررسی کرده و نظر کارشناسان درباره تاثیر این بحران‌ها بر اقتصاد ایران را جویا شده‌ایم.

نوع مواجهه‌مان با منتقدان اصلاح شود

رئیس‌جمهوری با تاکید بر اینکه برخورد و رفتار ما با مردم باید کاملاً محترمانه باشد، گفت: باید مواجهه ما با کسانی که نسبت به ما موضع و نقدهایی داشته یا دارند یا آنهایی که تصور می‌کردیم، دشمن ما بودند، در حالی که ما را نقد می‌کردند یا اساساً ما را قبول نداشتند، اما در زمان جنگ تحمیلی پای ایران ایستادند، اصلاح

به‌گزارش ایسنا، مسعود پزشکیان با

تشکر از تلاش‌ها و زحمات همه دستگاه‌ها اظهار کرد: اصلی‌ترین نقش را در این مدت مردم داشتند، باید از نقش آفرینی جدی و موثر مردم و شکل‌های مردم‌نهاد و همه بخش‌های خصوصی و مردمی دیگر قدردانی کرد. مدیران و مسئولان همه بخش‌ها مکلف هستند که همه سعی و تلاش خود را برای حل مشکلات مردم به‌کار بگیرند و آن را مهم‌ترین وظیفه خود بدانند.

پزشکیان در ادامه افزود: باید برخورد و رفتار ما با مردم کاملاً محترمانه باشد، باید مواجهه ما با کسانی که نسبت به ما موضع و نقدهایی داشته یا دارند یا آنهایی که تصور می‌کردیم، دشمن ما بودند، در حالی که ما را نقد می‌کردند یا اساساً ما را قبول نداشتند، اما در زمان جنگ تحمیلی پای ایران ایستادند، اصلاح شود.

رئیس‌جمهوری با تاکید بر ضرورت اصلاح برخی اشتباهات گذشته تصریح کرد: باید برای حفظ وفاق و همدلی که بین مردم و دولت ایجاد شده است، در رفتارهای سان تغییر ایجاد کنیم و همه مسئولان، مدیران و سیاستون کاری کنند که این وفاق و همدلی تقویت شود و تداوم یابد.
پزشکیان همچنین از مدیران و وزرا خواست که گزارشی از اقدامات و دستاوردهای خود در این مدت به رسانه‌ها بدهد.
به‌ویژه صدا و سیما ارائه دهند و یادآور شد: باید به‌شکل مناسب درباره اقدامات دولت در دوره جنگ که باعث شد، زندگی به‌صورت عادی در جامعه جریان یابد، به مردم توضیح داده شود.

در این جلسه همچنین وزرای اطلاعات و کشور، گزارشی از حضور خود در مجلس شورای اسلامی و مباحث و سوالات مطرح‌شده از سوی نمایندگان ارائه کردند.

رئیس‌جمهوری ضمن تشکر از تلاش‌ها و زحمات نهادهای امنیتی در طول جنگ تحمیلی رژیم‌صهیونیستی، اظهار کرد: در جنگ اخیر معلوم شد که در زمینه‌های امنیتی اشکلات اساسی داشته‌ایم؛ باید آسیب‌شناسی لازم در این زمینه صورت بگیرد تا آسیب‌ها به کشورمان در این موارد به‌حداقل برسد.

در این جلسه، گزارش کاملی هم از سوی وزیر کشور درباره نحوه ساماندهی اتباع خارجی و کم و کیف بازگشت اتباعی که غیرقانونی وارد کشور شده‌اند، ارائه شد. وزیر صنعت، معدن و تجارت نیز گزارشی از آخرین وضعیت و مشکلات صنعت و کارخانجات بعد از جنگ ۱۲‌روزه ارائه داد.